ELS MEUS RECORDS DEL MESTRE CLAUDI ESTEVA FABREGAT

JOSEFINA ROMA
Universitat de Barcelona
j.santana@coac.net

La història que vaig viure, tenint el Dr. Claudi Esteva com a mestre, és la d'una cursa continuada per introduir els estudis d'Antropologia a la universitat, primer a Madrid i després a Barcelona.

El Dr. Esteva es va haver d'exiliar a Mèxic després de la guerra del 36-39, i allí, en casar-se amb Montserrat Saló, també exiliada, va rebre tot el seu escalf i el dels pares d'ella per tal que estudiés Antropologia, de manera que la Montserrat va deixar la carrera de Biologia, que havia començat, per poder donar-li suport en els seus estudis, perquè la seva vocació era tan forta que arrossegava a tothom al seu voltant.

Mèxic li va oferir uns coneixements en antropologia totalment capdavanters, així com en museologia antropològica. Però, a més, va poder estudiar amb Eric Fromm, cosa que li va donar una profunditat en la dimensió que tenia la seva expressió en l'escola antropològica de cultura i personalitat, que sempre el va acompanyar en la recerca. Mèxic també va constituir l'oportunitat de conèixer i seguir els professors catalans exiliats, com Pere Bosch i Gimpera, i treballar amb Àngel Palerm i Joan

Comas; i Mèxic va ser, al final, la seva nova oportunitat vital i intel·lectual, un cop retirat de la Universitat de Barcelona, en formar part del Colegio de Jalisco.

La seva tornada a Espanya va haver de fer-se lluny de Catalunya, degut a les condicions que posava el Govern español. Va retornar, doncs, a Madrid, on per revalidar els seus estudis es va haver de tornar a matricular en una llicenciatura, la d'Història d'Amèrica, ja que els seus estudis d'Antropologia de Mèxic no li eren reconeguts per l'administració espanyola. Després de cursar novament una llicenciatura i fer el doctorat en Història d'Amèrica, va poder treballar com a professor a la Universitat Complutense en la branca d'estudis d'Història d'Amèrica, on va conèixer professors de disciplines afins, que després aplegaria en el primer intent d'endegar els estudis d'Antropologia, el Dr. Alsina, el Dr. Artur Valls, el Dr. Alfredo Jiménez Núñez i molts altres.

El seu plantejament de l'antropologia derivava de l'antropologia nord-americana, que incloïa la lingüística i també l'arqueologia i l'antropologia física, i aquesta amplitud recollia també la tradició catalana del Dr. Bosch i Gimpera, arqueòleg i prehistoriador abans de la guerra a la Universitat de Barcelona.

Però la seva formació, tant a Mèxic com després, l'obligada a Madrid, en haver de refer administrativament la seva llicenciatura i el seu doctorat, el va portar a estimar com a part essencial del seu bagatge de coneixements i del seu treball de camp, la història i l'antropologia dels pobles d'Amèrica.

Els seus primers treballs de camp a Espanya van ser a la comarca del Sayago (Zamora) i a la Guinea Equatorial, espanyola en aquells moments. És interessant veure que a la Guinea Espanyola va confluïr, fent treball de camp, amb el director del Museu Etnològic de Barcelona, August Panyella, i el Dr. Jordi Sabaté Pi, que es va especialitzar en etologia dels primats i va ser el descobridor del gorilla albi Floquet de Neu, que va portar al Zoo de Barcelona. De fet, la majoria dels països que havien desenvolupat estudis d'Antropologia, fins als anys 60 del s. xx, tenien les seves colònies per anar a fer treball de camp, protegits per l'administració de la metròpoli. Espanya encara tenia alguna possessió a ultramar i, per això, tots tres investigadors van fer cap a Guinea.

El 1965 el Dr. Claudi Esteva va ser nomenat director del Museo Nacional de Antropología, i des d'allí i inserit a l'Instituto de Cultura Hispánica va fundar la primera escola estatal d'Antropologia, el Centro Iberoamericano de Antropología.

En aquells moments, jo estava acabant, a la Universitat de Barcelona, la llicenciatura d'Història, en la qual havia tingut l'oportunitat d'estudiar un inici d'antropologia des del mestratge d'August Panyella. El recorregut de la història de l'antropologia a Catalunya ja havia començat a començaments del s. xx quan Tomàs Carreras i Artau, catedràtic de Filosofia, juntament amb el seu ajudant, Josep M. Batista i Roca, havien fundat l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, que tenia la seu a la Universitat de Barcelona i que pretenia, per una part, oferir un coneixement teòric de totes les branques que representava l'antropologia del moment i, per l'altra, la formació d'un gran arxiu etnogràfic general. Per aconseguir la primera part, Josep M. Batista i Roca fou enviat a la Universitat d'Oxford a cursar Antropologia, de la mà del Dr. Alfred Haddon i el Dr. Robert Ma-rett. Allí també va fer amistat amb estudiants del nord d'Europa que el van introduir en la museologia a l'aire lliure. Batista i Roca va voler em-peltar tot aquest coneixement a la Universitat de Barcelona. Ací hi ha-via investigadors punters en prehistòria i arqueologia, com Pere Bosch i Gimpera; lingüistes, com mossèn Antoni Griera; psicòlegs, com Tomàs Carreras i Artau; antropòlegs físics, com Telesforo de Aranzadi, connectat amb tot el moviment de recerca d'Euskadi, i musicòlegs i folkloristes. Batista i Roca també havia estat format al Centre Excursionista de Cata-lunya, on el folklore es conreava com a instrument de coneixement de la pròpia cultura, i completava els estudis d'Antropologia, dirigits a altres cultures.

Es van fer servir les xarxes de col·laboradors de l'*Atles Lingüístic de Ca-talunya* de Mn. Antoni Griera i de tot això en resultà, entre altres projec-tes, el d'una docència de l'Antropologia a la Universitat de Barcelona, que malauradament es va estroncar, tant per la dictadura de Primo de Rivera, com per la guerra del 36-39. Però un dels deixebles de Batista i Roca, el P. Las Heras, va impartir, ell mateix, classes d'Antropologia al Museu Ar-queològic, i un dels seus estudiants va ser August Panyella, que als anys

40 seria nomenat director del Museu Etnològic. Mentrestant la gran figura de la prehistòria catalana, òrfena del Dr. Bosch i Gimpera, va ser el Dr. Lluís Pericot, que va afegir al seu ventall acadèmic, la docència de l'Etnologia, i la va encomanar a August Panyella. I ací entro jo en escena, perquè tant el Dr. Pericot, com el Prof. August Panyella van ser professors meus, i d'August Panyella vaig rebre els ensenyaments que ell havia rebut del P. Las Heras i aquest, de Batista i Roca. Així que vaig tenir la sort de poder ajuntar la tradició de l'antropologia britànica amb la de l'antropologia americana del Dr. Esteva. A més, August Panyella, veient la meua inclinació per l'antropologia em va voler donar, de manera totalment altruista, durant tot un curs, classes particulars al seu museu, i em va familiaritzar amb la bibliografia dels grans mestres. I encara més, sense saber jo mateixa que estava seguint plantejaments similars als dels meus antecessors, vaig assistir, amb permís del Dr. Pericot, ja que em saltava les seves classes, a les d'Antropologia Física del Dr. Alcové i del Dr. Fusté a la Facultat de Ciències.

Per això, quan en el darrer curs de la meua llicenciatura, el Dr. Vilà Valentí, catedràtic de Geografia, va adonar-se que volia seguir estudis en antropologia, em va proposar que demanés una beca al Dr. Esteva per cursar Antropologia a la seva escola de postgrau de Madrid. No era la primera estudiant a qui li ho proposaven, però l'anterior estava més a prop de la sociologia que no pas de l'antropologia, i així vaig començar el meu camí amb el mestratge del Dr. Claudi Esteva.

El Museu Nacional d'Antropologia, on fèiem les pràctiques, era un edifici fosc i solitari, presidit a l'entrada per una làpida de la seva fundació per Pedro Gonzalez Velasco. Recordo que el Dr. Claudi Esteva em va preguntar per la tesina que havia començat amb August Panyella, sobre la immigració a Barcelona, que en aquells moments era un tema candent. El Dr. Esteva em va dir que si volia acabar la tesina en un any, ell em proposava que la fes sobre unes imatges d'avantpassats del poble Igorot del nord de les Filipines. Poc m'esperava que, en acceptar aquell canvi, m'estava posant en un laberint del qual tardaria quatre anys a sortir, perquè en demanar una beca al Ministeri d'Exteriors, per anar a les Filipines, se'm concedí una beca de 7.000 ptes. (equivalent a 42 €), i vaig haver de

reorientar la meva recerca a través dels arxius i les colleccions dels ordes religiosos que havien estat a Luzon durant els primers segles de contacte, cosa que em va fer descobrir la riquesa d'aquells arxius eclesiàstics, però també em va obrir un itinerari força divers i complicat.

El Dr. Esteva va transformar completament aquell Museu Nacional i el seu funcionament amb una organització moderna i atractiva, i el curs de postgrau era un clar exemple de l'amplitud que volia donar als estudis d'Antropologia, ja que comprenien, des de l'Estadística, l'Antropologia Física, la Lingüística Estructural i l'Etnohistòria, a més del nucli: l'Antropologia Cultural i Social i l'Antropologia Aplicada. Les pràctiques al Museu proporcionaven una nova visió de la museologia. Les pràctiques de treball de camp van ser fonamentals per al bagatge formatiu de l'escola. El nostre curs les va realitzar als Pirineus, entre Bielsa i Chistau, llocs que van formar des d'aleshores, una part molt estimada del meu univers de recerca.

Claudi Esteva Fabregat i Josefina Roma, 35è Aniversari del Departament d'Antropologia Cultural, Universitat de Barcelona, Barcelona 2007 - © Berta Alcañiz.

El curs següent va tenir lloc el tercer curs i la darrera promoció d'aquell postgrau pioner en Antropologia. Jo vaig romandre a Madrid per intentar completar la tesina, i com que ja no tenia cap ajut, vaig tenir la sort d'entrar a treballar al Ministeri d'Obres Públiques, a l'arxiu històric, per poder seguir treballant sobre els Igorot de les Filipines. Però quan el Dr. Esteva va guanyar la plaça d'agregat d'Antropologia a la Universitat de Barcelona, l'any 1968, jo també vaig tornar a Barcelona i vaig acompanyar el Dr. Esteva, tant a la Universitat com a ajudant, com al Centre d'Etnologia Peninsular del CSIC, on vaig obtenir una beca de formació de personal investigador, que era el primer any que s'atorgava.

El capítol del Dr. Esteva al CSIC va estar emmarcat al Centre d'Etnologia Peninsular, que era un departament complementari al que havia fundat Jorge Dias a Portugal. El Dr. Esteva en va ser nomenat director, i August Panyella en va ser el secretari. A la Universitat hi havia en aquell moment unes estructures que no deixaven fer grans innovacions, ja que l'ensenyament de l'Antropologia s'havia de fer dins del Departament de Prehistòria i Arqueologia, la qual cosa era un bon començament, ja que entroncava amb el mestratge del Dr. Bosch i Gimpera, però que calia superar per expandir tota l'amplitud dels estudis d'antropologia del moment. En canvi, al CSIC, el Dr. Esteva va poder portar a terme dues de les seves línies de treball: per una part, dotar els estudiants i estudiosos d'una biblioteca actualitzada en antropologia i, per l'altra, encetar l'edició d'una revista, que ja tenia pensada fins a detalls com el nom: *ETHNICA*, que a més va dotar d'una portada treta d'un vas ibèric, amb la seva inscripció. La revista havia de posar a coneixement de l'estudiós tots els treballs fets a Espanya per antropòlegs de fora i donar a conèixer les recerques fetes pels antropòlegs espanyols. A més, la revista serviria per intercanviar coneixements amb les revistes internacionals d'antropologia més importants.

Una tercera línia de treball del Centre d'Etnologia Peninsular havia de ser la recuperació del material de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore. El seu fundador, Tomàs Carreras i Artau, que durant la guerra del 36-39 havia passat a la zona nacional, quan va tornar de Valladolid, en acabar la guerra, només feia que repetir, desesperat: «M'ho han pres tot!», referint-se a

l'Arxiu. Això ho explicava el Dr. Pericot, i jo li ho havia sentit dir moltes vegades. Pel que fa a Josep M. Batista i Roca, va haver de fugir a Anglaterra després de la guerra, on va ser professor a la Universitat de Cambridge. Fins i tot, el Dr. Esteva em va encarregar de contactar-hi una vegada que vaig anar a aquella Universitat, però no el vaig poder trobar.

Però un dia, el Dr. Emili Lledó, catedràtic d'Història de la Filosofia, es va posar en contacte amb el Dr. Esteva perquè, en arribar al seu Departament de Filosofia, s'havia trobat uns mobles amb fitxes i arxivadors de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore. Allò va ser una gran notícia, però quan va arribar tot aquest material al CSIC, de seguida vàrem veure que només era una part del que esperàvem.

La bibliotecària del Centre d'Etnologia Peninsular, la M. Àngels Iglesias, i jo, amb una bata i una gorra al cap, perquè la pols que tenia aquest material era espectacular, vàrem examinar tots els fitxers, les carpetes i els llibres. En vaig fer un inventari i, de fet, es veia perfectament que gran part de l'Arxiu havia desaparegut. Les carpetes amb cintes tenien camisetes que assenyalaven la mida del llom, enfosquit per la llum i el temps, però en canvi a dins no hi havia res més que unes quantes fitxes, que no podien haver omplert el gruix del llom indicat. Moltes estaven pràcticament buides. Hi havia, això sí, la còpia de les fitxes corresponents a Catalunya, de l'enquesta de 1901, de l'Ateneu de Madrid, sobre naixement, noces i rituals de difunts. També estaven completes les carpetes de goigs donades per Mn. Baldelló, fundador de la Societat d'Amics dels Goigs, i moltes, sinó totes, les fotografies de l'Arxiu, els negatius i algunes fitxes completades, però moltes en un estat gairebé irrecuperable.

Les publicacions de la revista *Estudis i Materials*, les targes dels col·laboradors, el manual de recerques de Batista i Roca, sí que hi eren. Així com treballs de curs dels alumnes del Dr. Carreras i Artau. Els llibres i les revistes eren de Filosofia, i molts comprats a Alemanya, quan la seva moneda estava molt devaluada.

Tots, i el Dr. Esteva al capdavant, vàrem passar de l'eufòria a la desesperació perquè ja vàrem veure que seria impossible refer l'Arxiu. I el Dr. Esteva va perdre interès a seguir per aquesta via. No va ser fins a l'entrada al CSIC del Dr. Lluís Calvo que, en reprendre la recerca d'aquest material,

es va poder recuperar, amb el que quedava, més del que es creia en un primer moment.

La centralitat de la tasca del Dr. Esteva es va desenvolupar a aconseguir una especialitat d'Antropologia a la Facultat de Geografia i Història, i a aquesta feina va consagrar tots els esforços, primer, amb el Pla Maluquer, després i ja des de la càtedra, es van fer i refer plans que va costar molt de temps fer-los reeixir. Independitzar-se del Departament de Prehistòria ja va ser un pas per a l'organització interna i les diferents configuracions de plans d'estudis van ser aprofitades pel Dr. Esteva per anar fent un lloc a l'Antropologia entre els estudis i les especialitzacions universitàries.

El Dr. Esteva, malgrat tota la feinada administrativa que suposava bastir plans d'estudis dins de la precarietat, no va deixar mai de fer recerca a gran escala. L'interès per les societats americanes no el va abandonar mai, i va endegar un seguit de campanyes de recerca al Perú, on es va emportar alguns professors del Departament. En aquesta aventura no el vaig acompanyar, però l'entrenament per al treball de camp amb ell, ja l'havia fet als Pirineus i el seu mestratge m'acompanyaria en tots els meus treballs posteriors.

La vida acadèmica del Dr. Esteva a la Universitat de Barcelona es va acabar amb la seva jubilació, però no la seva dedicació a la recerca, que va seguir essent plena i total, i el fet de tornar a Mèxic com a investigador, ple d'experiència acadèmica, va suposar una apertura intel·lectual més, de les que havia anat afegint al seu *cursus honorum*.

Les generacions d'antropòlegs que havia guiat a Madrid i a Barcelona ens hem anat escampant per especialitats i recerques que fan una corona i un homenatge al seu mestratge.